

FEJEZETEK A SZLÁV NYELVTUDOMÁNYBÓL,
IRODALOMBÓL ÉS KULTÚRÁBÓL

Szerkesztette
Dudás Mária,
Menyhárt Krisztina

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2019

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA
Budavári Bolgár Önkormányzat

SZAKMAI LEKTOROK

Lebovics Viktória

Pátrovics Péter

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ

Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője

Sorozatszerkesztő: Lukács István

A borítót tervezte: Sellyei Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-489-162-8

TARTALOM

Előszó	7
CSÁSZARI ÉVA Élettörténetek és kétnyelvűség	9
DUDÁS ELŐD 18. századi bácskai bunyevác szövegek nyelvi elemzése	21
DUDÁS MÁRIA Öröm és bánat kifejezése a magyar és bolgár frazeológiában	34
FEDOSZOV OLEG Földrajzi nevek és a frazeológia	44
ISTVÁN ANNA Régi magyar képversek szlovák vonatkozásai	53
JAKOVLJEVIĆ DRAGAN A szerb irodalomkritika kialakulása és sajátosságai a Habsburg Monarchia korában	65
JANIEC-NYITRAI AGNIESZKA Az alkotói folyamat önreflexiója Karel Čapek válogatott műveiben	78
KISS SZEMÁN RÓBERT Régiségek és hamisítások a 19. század eleji szláv kultúrákban	91
LUKÁCS ISTVÁN Mesenovella a századelőn – Ivan Cankar és Balázs Béla	105
LUKÁCSNÉ BAJZEK MÁRIA A felsőszölnöki nyelvjárás szókinccse	114

MANN JOLÁN	
„Repülünk Pannónia fölött”: Miroslav Krleža útirajzai	127
MENYHÁRT KRISZTINA	
Szűz Mária kultusza a bolgár és a magyar néphitben	138
PAVIČIĆ MLADEN	
Dominik Smole <i>Fekete napok és egy fehér nap</i> című regényéről ...	152
RÁGYANYSZKI GYÖRGY	
A biblikus cseh nyelvű liturgia mítosza a magyarországi szlovák evangélikus gyülekezetekben	164
URKOM ALEKSANDER	
Gazdasági terminológia a magyar-szerb lexikográfiában	175
VIG ISTVÁN	
Újszemponatok a horvát partikula meghatározásához	183
ZSILÁK MÁRIA	
A Várnai csata (1444) utóélete írott forrásokban és a szóbeliségben	194

A SZERB IRODALOMKRITIKA KIALAKULÁSA ÉS SAJÁTOSÁGAI A HABSBERG MONARCHIA KORÁBAN

DRAGAN JAKOVLJEVIĆ

Abstract: Vuk Karadžić, language reformer and Milovan Vidaković, pioneer of novel in the Serbian literature, who both lived in the beginning of the 19th century in Budapest, were at the same time founders of Serbian literary criticism. Their general polemics, which were published in the Viennese paper “Novine serbske” and “Serbske narodne novine” in Budapest, are the first serious critical reflection upon literary works. The polemics between Karadžić and Vidaković involve the critical articles based on Vidaković’s works, as well as Vidaković’s reply to this literary criticism and his critical view of Vuk’s works. This polemic represent a very important part in the history of Serbian literature, because it has changed the existing written communication between writers. Also, some very important Vuk’s principles regarding language and literature were pointed out, while Vidaković’s works were partly put aside from the mainstream Serbian literature, influenced by Vuk’s criticism.

Keywords: literary criticism, Vuk Karadžić, Milovan Vidaković

Előzmények

Dositej Obradović (1739–1811), a szerb felvilágosodás vezéralakjának és első szerb oktatási miniszternek kora a regény iránti irodalmi igény megjelenésének és a műfajban rejlő lehetőségek felismerésének is ideje egyben. Kézenfekvőnek tűnik tehát, hogy a 18. század végén és a 19. század elején egy sor európai regény már fellelhető szerb fordításban. Az újfajta irodalom kedvelt műfajai az önéletrajz, a regény, az erkölcsi esszé és a komédia lettek, amelyek mind a szentimentális líra és az ún. „édes új stílus” hatására jöttek létre. Ugyanezen irodalmi hatásoknak kitéve írta műveit Budapesten Milovan Vidaković (1780–1841), aki a 19. század első évtizedeiben a szerb regényírás és általánosságban a szerb irodalmi próza legkiemelkedőbb alakjává is vált. Pavle Popović monográfiájában úgy ír Milovan Vidaković-ról, mint a 19. század eleji legkiemelkedőbb szerb prózaíróról, és őt tartja a szerb regény megteremtőjének (POPOVIĆ 2000: 158). Jovan

Deretić tanulmányában Vidaković-ot két másik író közé helyezi: Atanasije Stojković – akit, Deretić szavaival élve, Vidaković valójában teljesen háttérbe szorít – és Jovan Sterija Popović közé. Sterija egyik művének hatására *Roman bez romana* (Regény regény nélkül) a „vidaković-féle” regény jócskán veszített autentikusságából, habár ezután is akadtak írók, akik Vidaković hatása alatt maradtak (DERETIĆ 2013: 488).

A 19. század elején az irodalmárok körében a nyelvkérdés volt a legaktuálisabb téma. Erre a témára Vidaković is kitér az *Usamnjeni junosa* (Magányos hős) (1810) című művének előszavában, ahol anyanyelvének nagy tisztelőjeként vall magáról, valamint ellenzi az idegen szavak használatát a szerb nyelvben, különösképpen a török és német szavakat. Habár többször is kijelenti, hogy egyszerű, népi nyelvezettel, dialektusban ír, nyelvhasználatában több irodalmi kifejezés és oroszszláv végződés fedezhető fel. 1814-ben a *Ljubomir u Jelisijumu* (Ljubomir az Elíziumban) című műben aztán az irodalmi nyelv kérdéséről különálló cikket jelentet meg *Primjećanije o serbskom jeziku* (Gondolatok a szerb nyelvről) címmel.

1. Vuk első bírálata Vidaković műveiről

Vuk legelső recenziója Vidaković *Usamnjeni junosa* című regényéről Dimitrije Davidović *Novine serbske* (Szerb újság) című bécsi lapjában jelent meg, 1815. szeptember 17. és 22. között, három lapszámban, aláírás nélkül (POPOVIĆ 2000: 160). A regény nagyobbrészt pozitív visszhangot keltett Vukban, aki a mű irodalmi aspektusáról végig pozitívan nyilatkozik. Vidaković nyelvezetével kapcsolatban azonban fenntartásai voltak. Kritizálta a nyelvhelyességi hibákat, ami mondhatni ellentétben állt korábbi állításával, miszerint minden írónak a saját, helyi nyelvhasználatát érdemes használnia alkotásakor. Kritizálta továbbá Vidaković azon törekvését, amely arra irányult, hogy a helytelen szerb nyelvi formákat az oroszszláv nyelvi példákat követve kijavítsa. Vuk eme kritikája nagyban hasonlít ahhoz, amely 1814-ben, *Gramatika (Nyelvtan)* című művében jelent meg, és amelyet olyan szerb irodalmárokhöz intézett, akiket akkor nem nevezett meg. Ebben a recenzióban Vuk igyekezett Vidaković hibáit a szerb irodalom egészére vonatkoztatni és általános példaként bemutatni.

Mindamellet, hogy Vuk eme kritikája még egészen visszafogottnak tekinthető, Vidaković azt kifejezetten rosszul fogadta és éles hangon válaszolt rá. Akkori tartózkodási helyén, Požunban (Bratislava/Pozsony) írta meg válaszáat, amely 1815. október 22-én látott napvilágot a bécsi *Novine serbske* hasábjain. A szövegben Vidaković igyekszik Vuk minden egyes megjegyzésére választ adni, miközben egyetlenegy ponton sem hajlandó vele kompromisszumot kötni. Különösen hevesen védelmezi a szerbszláv nyelvhasználat legitimitását. Kijelenthetjük, hogy ettől a pillanattól kezdve Vidaković nyelvezetében egyre jobban eluralkodik az oroszszláv nyelvi hatás.

Mivel Vuk műve volt, Vidaković igencsak élesen bírálta a *Gramatikát* is. Kijelenti, hogy „*egészen közönséges*” nyelvtanról van szó, melyet a „*könyv írója nem alkalmazhat*”. Bántják, továbbá a regényről írt megjegyzések is. Annak dacára, hogy válasza Vuknak túlságosan is heves, Vidaković kedves szavakkal zárja azt: „*Én Vuk Stefanović urat, mint földimet, szeretem*” (POPOVIĆ 2000: 161).

Mivel Vidaković módfelett érdeklődött az irodalmi nyelv kérdése iránt, igyekezett saját álláspontját valamely elismert szláv nyelvi szakértő véleményével alátámasztani. Josef Dobrovskýra, az elismert cseh filológusra esett a választása, aki ez idő tájt feltehetően a szláv filológia legnagyobb szaktekintélyének számított.

Pavle Popović megemlíti, hogy nem teljesen világos, mi készítette Vidaković-ot arra, hogy Dobrovský támogatásáért folyamodjon. Feltételezi továbbá, hogy Atanasije Stojković által kerültek közvetlen kapcsolatba, hiszen Stojković levelezésben állt Dobrovskýval. Ugyanakkor Vidaković mindig elismerően nyilatkozott Stojković nyelvezetéről és kiállt mellette, így választása ezzel megmagyarázható (POPOVIĆ 2000: 162).

1815-ben, az év vége felé Vidaković levelet írt Dobrovskýnak, amelyben nyíltan neki szegezte a kérdést; vajon egyszerű népi nyelvezettel érdemes-e írni vagy helyénvalóbb a szerb népi nyelvet keverni a szláv nyelvi kifejezésekkel. Dobrovský Vidaković-nak tetsző választ adott. Ő maga sosem volt a teljesen tiszta népi nyelv híve, és a közepes utat ajánlotta. Felbátorodván ezen, Vidaković 1817-ban befejezte a már korábban megkezdett szláv nyelvtanról szóló könyvét, amelyben a szláv mellett a szerb nyelvtan is helyet kapott, hiszen Vidaković megrögzött vélemé-

nye az volt, hogy Vuk szerb nyelvtana teljes egészében helytelen.

Sőt mi több, Dobrovský nézetén felbuzdulva, egyre bátrabban konfrontálódott Vukkal. Új választ írt neki, de azért gondot fordított arra, hogy személyes kapcsolatai Vukkal továbbra is jók maradjanak. Még *Rječnik* (Szótár) című művére is előfizetett, pedig nem volt szokása rendszeresen könyveket rendelni. Új válasza 1817-ben jelent meg, a *Ljubomir u Jelisijumu* második részében, a *Predislovlje* című fejezetben, azaz Előszóként.

Az Előszó legelején Vidaković Vuk első kritikájának hiábavalóságát próbálja bizonyítani, majd áttér Vuk nyelvi programjára, amelyről kijelenti, hogy az nem más, mint „*irodalmunk végzetes fertője*”. A továbbiakban saját programjának lényegi részét ismételve, nevezetesen, hogy az orosz-szláv nyelv használata a művelt körök kiváltsága, míg a közérdekű írások nyugodtan íródhatnak szerbül. Meggyőződése szerint, nem szabad úgy írni, ahogyan az egyszerű emberek írnak, hanem a népi nyelvet folyamatosan javítgatni kell, a szláv példák szerint. Dobrovský hatására Vidaković is úgy vélekedik: „*jobb lett volna némelyeknek a közéletet választani*” (POPOVIĆ 2000: 164).

Ezt követően nyomtatott formában közli a cseh filológus levelét, eredeti német nyelven és szerb fordításban. Válaszát azzal az állítással zárja, hogy szívesebben adná fel az írást, mintsem Vuk nyelvtanát kelljen használnia.

2. Második recenzió és Dobrovský válasza

Abban az időben, amikor Vuk Vidaković művének első recenzióját megírta, az irodalmi körökben Vuk már komoly elismerésre tett szert, írói munkássága a filológia és irodalom terén közmegebecsülésnek örvendett (*Rječnik* és *Gramatika*, azaz *Szótár* és *Nyelvtan*). 1817 végén Vuk hozzájutott a *Ljubomir u Jelisijumu* mű második részéhez. A reakció, az azonnali válasz formájában késett, hiszen Vuk és Kopitar kissé elbizonytalanodott Dobrovský levele láttán, amelyet Vidaković könyvében tett közzé. Éles hangvételű vitába keveredni Vidaković-tyal egy dolog volt, ám más volt a helyzet Dobrovskýval, akit még Jernej Kopitar is olyan szaktekintélynek tartott, aki Vukkal összevetve ebben az időben összemérhetetlenül nagyobb jelentőséggel bírt.

Mivel a helyzet kissé kényessé vált, Vuk és Kopitar legelőször úgy döntenek, hogy levelet intéznek Dobrovskýhoz. Kopitar

1917. július 9-én megírt levelében a legmesszebbmenőkig kifejezésre juttatja negatív véleményét Vidaković-ról. Továbbá azzal a kéréssel fordul Dobrovský felé, hogy nyelvészi autoritásával döntsön az ügyben, és kijelenti, hogy Vidaković kihasználta a helyzetet. A levéllel együtt Kopitar elküldi neki Vuk bizonyos értekezéseit is a témáról.

Dobrovský július 28-án keltezett válaszlevele nem igazán kedvez Vuk és Kopitar elvárásainak. A levélíró közli, hogy nem áll sem Vuk, sem pedig Vidaković oldalára, és a Vidaković ellen felhozott vádak ellenére megemlíti, hogy jegyzeteket készít Vidaković műveiből. Az ilyenfajta megnyilvánulás után, Vuk és Kopitar nagyon körültekintően fogalmazhatta csak meg a recenziót. Vuk taktikusan Dobrovský nézete mellett foglalt állást, s közben megpróbálta Dobrovský és Vidaković véleményét egyre jobban elhatárolni egymástól.

Már a recenzió legelején bejelenti, hogy számára elfogadhatatlan a Dobrovský féle *középut* használata. Ugyanakkor a továbbiakban közli, hogy Dobrovský bizonyára megváltoztatná a véleményét, amennyiben alkalma lenne megismerkedni a szerb nyelv mindennapokban beszélt változatával. Ezek után Vuk azon igyekszik, hogy úgymond megvédje Dobrovský álláspontját Vidaković szemléletétől. Az előző recenzióval ellentétben, ahol leginkább csak a nyelvhasználatot kritizálta és az irodalmi kérdésekben visszafogottan nyilatkozott, Vuk a *Második recenzióban* sokkal nagyobb figyelmet szentel az irodalmi kérdéseknek. A kritika 1817. július 14-től kezdve jelenik meg a *Novine serbske* oldalain, egészen augusztus 21-ig, 12 számon keresztül (POPOVIĆ 2000: 158).

Vuk ezenfelül kommentálta Vidaković hirdetéseit is, amelyekben arra kéri olvasóit, hogy fizessenek elő műveire. Az első hirdetést Vidaković 1817. szeptember 15-én készítette el, amely aztán a *Novine serbske*-ben jelent meg három alkalommal, szeptember 29-én, október 3-án és október 6-án.

Válaszként, Vuk egy egész szöveget ír *Mali odvracák* (Egy kis lebeszélés) címmel. Vidaković második hirdetésére csak két év múlva kerül sor, 1819. október 10-én. Vuk erre a hirdetésre is azonnal reagál, a *Nekoliko riječi* (Néhány szó) című szöveggel, amely közvetlenül a hirdetés megjelenése után a *Novine serbske* mellékletében jelenik meg.

Kijelenthetjük, hogy Vuk a *Második recenzióban* (eredeti címen *Druga recenzija srbska*) már nem kizárólag nyelvészeti, hanem irodalmi kérdésekkel is foglalkozik, ezért a szerb irodalomtörténetben hivatalosan ez a mű tekinthető az első irodalomkritikának (POPOVIĆ 2000: 171).

3. A kritika veszélybe sodorja Vidaković jőhírét

A kritika nemcsak az olvasóközönségre gyakorolt nagy hatást, hanem magára Vidaković-ra is. Érzéseit *Uspomene o Davidoviću* (Emlékek Davidovićról) című írásában ezekkel a szavakkal írja le: „*repültek az újság lapjai, elsötétült a szív*”. Vidaković a recenzió megjelenésekor éppen tanári állást kapott az újvidéki gimnáziumban és az e fajta kritikai írás rossz fényt vethetett rá az új közegeben (POPOVIĆ 2000: 179).

Ezt követően Milovan Vidaković meglátogatta Stefan Stratimirović karlócai metropolitát és tanácsot kért tőle, elvégre Stratimirović püspökkel mindig jó kapcsolatot ápolt, és az egyházfő korábban kedvezően nyilatkozott Vidaković műveiről. A metropolita nem változtatott álláspontján a recenzió megjelenése után sem, és döbbenetének adott hangot azzal kapcsolatban, hogy a kritika egyetlen jó szóval sem illeti a művet, hibáit viszont lépten-nyomon kihangsúlyozza. Stratimirović azt tanácsolta Vidaković-nak, hogy ne reagáljon azonnal, hanem az alaposan kidolgozott választ egyik következő könyvében jelentesse meg.

Mások – például az ottani szerb irodalmi élet számos elismert szereplője vagy az olvasók – ugyancsak kedvezően nyilatkoztak Vidaković-ról és ellenérzéssel viseltettek a *Novine serbske* hasábjain megjelenő kritikai írások irányában. Vidaković tehát úgy döntött, hogy megszíveli a metropolita tanácsát és válaszát a *Ljubomir u Jelisijumu* harmadik kötetében közli majd. Annak megjelenéséig azonban közzé tett két hirdetést 1817-ben és 1819-ben. Mindezek ellenére a *Ljubomir u Jelisijumu* harmadik része csak 1823-ban látott napvilágot, amikor az olvasóközönség érdeklődése az irodalmi vita iránt már erőteljesen lankadt. A válasz első részében Vidaković Vuk kritikáját becsmérli, valódi kritika helyett pusztán rágalomnak minősíti azt. Úgy véli, hogy Vuk kritikája egyszerűen szőrszálhasogatás és hogy túlságosan nagy figyelmet szentel bizonyos, az ő véleménye szerint teljesen

irreleváns részleteknek (POPOVIĆ 2000: 182). Mindemellett nem igazán következetes nézeteinek védelmezésében. Néhol a regény fiktív természetére apellál és az író jogára, hogy szabadon rendelkezhesen képzelőerejével, máshol átveszi Vuk stílusát és a kritikára azonos módon válaszol. Vidaković válasza meglehetősen későn érkezett. Számos jól megindokolt kritikát megválaszolatlanul hagyott, így a nyilvánosság szemében voltaképpen nem sokban változtatta meg a vitáról kialakított képet.

Habár a szerb irodalomtörténet korábbi időszakában voltak szerzők, például Orfelin és Obradović, akik különbözően nyilatkoztak bizonyos irodalmi vagy esztétikai megoldásokról, szemléletük az irodalmi kérdéseket csupán közvetett módon érintette és nem publikáltak részletesen kidolgozott irodalomkritikát (ŽIVKOVIĆ 1957: 52). A kritikáról, az irodalmi alkotás ezen formájáról, az íróknak leggyakrabban rossz véleménye volt. Tulajdonképpen a kritikát a másik személy sértegetésével azonosították. Dragiša Živković történész és irodalomtörténész kiemeli, hogy a kutatók között végül az az általánosan elfogadott vélemény terjedt el, hogy a *Második recenzió* tekinthető az első szerb irodalomkritikai műnek és nem az *Első recenzió*, ahogy azt Živojin Boško állította.

Vuk meglehetősen keveset foglalkozott irodalomelméleti kérdésekkel. Saját bevallása szerint nem tartotta magát elég hozzáértőnek ezen a téren, így az irodalmi alkotás e műfaját másokra hagyta. Mindamellett elvéve irodalomelméleti gondolatok is megjelennek a *Predisloviје* című műben – az 1814-ben megjelent népköltészeti kötet első részében (ŽIVKOVIĆ 1957: 71). Már ezeken a helyeken is megfogalmazza a nyelvhasználatra vonatkozó alapelveit. Hasonló gondolatokat dolgoz ki Vidaković regényeinek recenzióiban is. Bár a recenziókat Kopitar és Vuk együtt írták, létrejöttükben egyértelműen Vuk álláspontja volt a mérvadó, míg Kopitar szerepe leginkább a tanácsadásra korlátozódott. Már az *Usamnjeni junosa* legelső recenziójában Vuk megállapítja, hogy az író édes stílusban alkot, és hogy a regényt telezsúfolták erkölcsi tanulságokkal, a nyelvhasználatban és a struktúrában pedig hiányosságokat észlel. Ennek dacára az *Első recenzióban* a továbbiakban kizárólag a nyelvi sajátosságokról ír. A *Második recenzió* pedig nem igazán szisztematikus, nem is ala-

pos, az irodalomkritikai szóhasználat egyszerű és módszertanilag kissé ügyetlen (ŽIVKOVIĆ 1957: 77). Vuk kritikai metódusa nem az elméleti síkon megfogalmazott hiányosságokból indul, amelyekhez aztán példákat lehetne rendelni a szövegből. Módszere ezzel éppen ellentétes, és pusztán bizonyos példák egymás utáni tömeges felsorolásából áll. Különösen gyengének nevezhető a regény kompozícióját véleményező kritika; Vuk szavaival élve a regénynek *77 tárgya van*, de a probléma további kifejtése itt hiányzik. Jellemzően hangsúlyt fektet a Vidaković regényében fellelhető, nem hiteles módon ábrázolt szerb népi hagyományok leírásaira. Dragiša Živković két részre osztja Vuk ellenvetéseit: az első csoportba tartoznak azok, amelyek a szereplők tettei és karakterük között fellelhető következetlenségre vonatkoznak; a másik csoportba pedig a népi kultúra atipikus bemutatására vonatkozó részek. Živković felrója Vuknak, hogy elmulasztotta kiemelni Vidaković irodalmi munkásságának értékes és pozitív tulajdonságait (ŽIVKOVIĆ 1957: 79).

4. Visszajelzések

Az irodalomtörténészek és irodalmárok sokféle módon értékelték a Vuk-Vidaković vitát. Zömmel úgy gondolták, hogy ez is része Vuk a szerb nyelvújításért folytatott küzdelmének, esetleg poétikai diverzitásként vagy a kulturológiai különbségek egyik jeleként értelmezték azt. Vuk harciassága a kritikákban különösen a szerb olvasóközönség köreiben keltett visszhangot, hiszen az e fajta írásmód akkoriban szokatlanak hatott. Vuk követői természetesen nagy általánosságban egyetértettek példaképük álláspontjával, míg barátai közt bizony akadtak olyanok, akik teljes mértékben elleneztek az e fajta megnyilvánulásokat. Az olvasóközönség szélesebb köreiben azonban ennél sokkal negatívabb reakció fedezhető fel. Éppen ezért Dimtriye Davidović, a *Novine serbske* szerkesztője elrendelte, hogy recenziókat a továbbiakban nem jelentetnek meg. Amennyiben valamely író mégis ragaszkodott hozzá, recenzióját kizárólag a lap mellékletében láthatta nyomtatásban, amelynek anyagi vonzatát a recenzió írója állta, mégpedig azzal a feltétellel, hogy minden elfogult és illetlen kifejezését szigorúan cenzúrázták. Kijelenthetjük tehát, hogy a kulturális élet köreiben Vuk kritikája csak megerősítette

az irodalomkritikáról alkotott negatív véleményeket. A változás ezen a téren csak lassan és fokozatosan következik be az további évek során (ŽIVKOVIĆ 1957: 85).

Jovan Sterija Popović nyíltan elmarasztalja Vuk kritikáit, ahogyan minden hasonló műfajú írást általában. Joksim Nović véleménye szerint kizárólag Vuk Karadžić-ot terheli a felelősség, hogy a kritikairás ilyen módon alakult. Vuk erre a vádra reagálva közzé teszi az irodalomkritika céljairól megfogalmazott elveit, miszerint az irodalomkritika célja mindenképpen az író munkájának jobbítása, amihez hozzáteszi még azt is: „*a recenzens nem kívánja Vidaković kezéből a tollat kiűtni, hanem azt ott megerősíteni*”. Némileg ezzel ellentétben áll Vuk egyik állítása Lukijan Mišićkinek címzett levelében, ahol azt írja: egy orosz íróat még Vidaković-nál is jobban meg fog szidni. (A szerb eredetiben használt ’összeszid, szid’ szó ezen a helyen a „szitkozódásra, káromkodásra” asszociál.) Pavle Popović állítja, hogy ez a sor bizonyíték arra nézve, hogy Vuk a kritikát bizonyos *szitkozódásra* használta és személyes ellenszenvét fejezte ki vele (POPOVIĆ 2000: 235). Živković viszont azt állítja, hogy a szóhasználat csupán a kritika formális kereteire utal, nem az irodalomkritika céljára (ŽIVKOVIĆ 1957: 87).

Georgije Magarašević reakciója minderre az volt, hogy 1819-ben fordításokat jelentetett meg a *Viland* és *Jung* részleteiből. Ezzel próbálta felhívni a figyelmet az európai irodalom valódi remekműveire és nagy íróira, akiket elhatárol a *firkászoktól*. A fordítások körül azonban kisebb irodalmi vita alakult ki, amelynek tárgya a szerb irodalmi karakterek és a szerb irodalomhoz leginkább illeszkedő irodalomkritikai típusok kiválasztása volt.

Platon Atanacković, álnéven Stanimir Živković, volt az, aki ezt az irodalmi vitát kirobbantotta, azzal a kijelentésével, hogy az ifjú szerb irodalom elé nem szerencsés magas kritériumokat állítani. Megjegyzi továbbá, hogy az irodalomkritika jellemzően – de különösen akkor, ha negatív – károsan hat az irodalom fejlődésére. Magarašević és Vuk ezzel ellentétes véleményt fogalmaznak meg. Szerintük az irodalomkritika iránymutató szerepe létfontosságú a fiatal szerb irodalom fejlődésében (ŽIVKOVIĆ 1957: 88).

Vidaković műveinek kritikáin kívül Vuk egyetlen olyan irodalomkritikát írt, amelyben számottevő nyelvi kritikai elem ta-

lálható meg, mégpedig Lukijan Mišicki *Glas narodoljublja* (A nép szeretetének hangja vagy A hazaszeretet hangja) című ódájának recenzióját. A kritika valójában az első tíz oldalon Vuk Mišickihez intézett, 1820. március 8-án keltezett levele, amely eredetileg nem jelent meg nyomtatásban. Vuk nyelvi recenzióiban megtalálható, mellékesen feljegyzett észrevételei az irodalmi művekről nem sorolhatók az irodalomkritikai írások közé.

Az irodalomkritika műfaja a 19. század 20-as éveinek végére kezd megerősödni a szerb irodalomban. 1826-ban Konstantin Peić már az irodalomkritika szükségességéről ír a *Letopisban* (Évkönyv) (ŽIVKOVIĆ 1957: 107).

A 19. század második és harmadik évtizedében, annak ellenére, hogy a kritika a köztudatban jelentős előnyre tesz szert, a fejlődés továbbra is lassú és főleg a bibliográfiai jegyzetekre szorítkozik, amelyeknek írását az akkori szerb lapok szerkesztői, Dimitrije Davidović és Georgije Magarašević többé-kevésbé munkaköri kötelességnek is tekintik. 1816-tól a *Novine serbske* hasábjain már megjelenik a *Književstvo srbsko* (Szerb irodalom) című rovat, amelyben Davidović irodalmi témájú hozzászólásai jelennek meg szerb és idegen nyelven (ŽIVKOVIĆ 1957: 110).

A következő évtizedekben kerül majd csak sor a szerb irodalomkritika teljes mértékű kialakulására, fokozatosan létrejönnek az elméleti definíciók és egyre sikeresebb és magasabb minőségű kritikai írások születnek majd.

5. A nyelvkérdés

A 19. század első felében minden téren aktuális nyelvkérdés a Vuk-Vidaković vitában is hangsúlyos szerephez jutott. Vuk felrótta Vidaković-nak, hogy az oroszszláv (és orosz) fonetika elemeit alkalmazza a szerb nyelvben, miközben Vidaković nyelvezete a különböző periódusokban különböző jellemzőket mutat. Munkásságának elején nyelvezete a népi nyelvhez áll közel, csak később alkalmazza egyre gyakrabban az oroszszláv elemeket. Élete vége felé, alkotómunkája utolsó részében pedig nyelvezete újra a népi nyelv felé közelít (KAŠIĆ 1968: 10). Vuk első recenziója növelte meg Vidaković érdeklődését a nyelvi kérdés irányába és éppen Vuk állhatatosságának ellenszegülve kezdi alkalmazni egyre gyakrabban az oroszszláv elemeket munkáiban. Amikor

aztán a kedélyek a recenzió körül kissé lelohadtak, Vidaković visszatért eredeti írásmódjához (KAŠIĆ 1968: 11).

Vidaković a középút alkalmazásáért szállt vitába, a szerb és az orosz nyelv keverékének használatában keresett megoldást, míg Vuk teljességgel e módszer ellen foglalt állást. A nyelvi kérdés témája még Vidaković későbbi munkáiban is helyet kap. Amellett, hogy Vuk irodalmi nyelvezetének koncepciója vált elfogadottabbá, a Habsburg Monarchia szerb polgársága által megfogalmazott vélemények igenis hatást gyakoroltak a szerb irodalmi fejlődésre. És bár Vidaković elszántan szegült szembe Vuk kritikájával, nyelvezetében részben, éppen a Vuk által megfogalmazott elvek szerint, változtatásokat hajtott végre. Már a *Ljubomir u Jelisijumu* harmadik részében is kijavította egyes szerb népszokások leírását. Kísérletet tett arra is, hogy bizonyos karakterek tetteinek mozgatórugóit felfedje az olvasók számára, hiszen ezt a regény első két részében elmulasztotta megtenni (POPOVIĆ 2000: 184).

Ugyanígy a szabadosabb, szerelmes részek kihagyása is észrevehető a *Ljubomir u Jelisijumu* harmadik kötetében, és Vidaković összes további művében is. Popović ezt Stefan Stratimirović metropolita hatásának tulajdonítja (POPOVIĆ 2000: 184).

Ezenkívül a harmadik kötetben sokkal nagyobb számban fedezhetőek fel népi kifejezések és népköltészeti idézetek. Mindezek mellett azt mondhatjuk, hogy Vidaković jobbára hű maradt korábbi irodalmi alkotómunkájának módszerességéhez. Szembeötlik továbbá, hogy további műveiben a témaválasztás terén szinte teljességgel lemond a szerb történelmi témák ábrázolásáról.

Ami Vuk további munkásságát illeti, nagyon kevésbé érdeklődött az irodalomkritika kérdései iránt és ez a recenzió az egyetlen nyomtatásban megjelent kritikai műveként maradt fenn. Mindazonáltal fontos tény, hogy Vuk az *Első* és *Második recenzióban* megfogalmazta álláspontját a nyelvi kérdést illetően, amelyet aztán későbbi alkotómunkája során részletesen is kidolgozott.

6. A Vuk-Vidaković vita következményei

A szerb irodalomtörténetben Vuk Karadžić és Milovan Vidaković vitája elsősorban irodalmi és irodalomelméleti szinten vált

jelentőssé, mert alkalmat adott a regény két különböző értelmezésének összehasonlítására (NIKOLIĆ 2007: 477).

Habár Pavle Popović kiemeli, hogy Vuk, a szó szoros értelmében, nem valódi kritikus, véleménye szerint Vuknak, néhány kisebb részletet kivéve, igaza van. Vuk kritikáját pedig úgy írja le, mint „primitív, de teljesen ésszerű” kritikai írást (POPOVIĆ 2000: 175). Ezt a véleményt osztja Dragiša Živković is (ŽIVKOVIĆ 1957: 76).

Jovan Deretić szerint Vuk recenziójának legfőbb erőssége Vidaković szereplőinek karakterkritikája, ahol Arisztotelész poétikájának hatását fedezhetjük fel (NIKOLIĆ 2007: 478). Ezzel részint ellentmond Deretić, amikor Vidaković regényéről szóló monográfiájában erről nyilatkozik. Azt hangoztatja, hogy Vidaković nem naiv író, jól ismeri az irodalomelmélet kérdéseit és különösen szakavatott kedvenc műfajában, amelyben alkot (DERETIĆ 1980: 22).

A Vuk által megfogalmazott kritika nyomán, miszerint Vidaković nem autentikus módon ábrázolja a történelmi körülményeket, számos későbbi történész és kritikus saját álláspontot képviselt Vidaković műveiről. Így Jovan Skerlić például ezt mondja: „Nem nyújt történelmi érzetet és hiányzik az a képessége, hogy beleélje magát abba a periódusba, amelyet leír. A múltbéli személyeket modern emberként ábrázolja, és megengedi nekik, hogy úgy viselkedjenek, és úgy beszéljenek, mint a mai emberek” (SKERLIĆ 2006: 154).

Vidaković moderniji od Vuka (Vidaković modernebb Vuknál) című tanulmányában Sava Damjanov irodalomtörténész és irodalomtudós célja, saját szavai szerint, hogy objektíven nyilatkozzon az elolvasott forrásanyagról és tárgyilagosan vesse össze Vuk és Vidaković nézeteit. Mégsem képes átlépni a vitázó felek által megfogalmazott elvek és koncepciók által felállított szintet (DAMJANOV 2016: 5). Szerinte téves az az álláspont, amely az irodalmi vitát kizárólag Vuk nyelvi reformra irányuló törekvései és a konzervatív irodalmi körökkel vívott harcának szempontjából értékeli.

Nenad Nikolić nézete szerint Vuk és Vidaković állásfoglalása a regényt illetőleg hasonló, mert nem tartják alapkövetelménynek a valóság bemutatását, hanem az erkölcsi tanúságot helyezik előtérbe. Nikolić arra is felfigyelt, hogy Vidaković regényének

struktúrájában kétféle hatás figyelhető meg; egyrészt a barokk lovag- ill. kalandregény, másrészt a 18. századi áltörténelmi regény hatása (NIKOLIĆ 2007: 485).

Mindezen befolyások hatására, amikor a regény cselekményét vesszük figyelembe, látható, hogy Vidaković arra törekszik, hogy ne közöljön ellentmondásos történelmi tényeket; karaktereinek ábrázolásában ugyanakkor szabad kezét ad önmagának. Vuk számos ellenvetése éppen abból következik, hogy nem érti Vidaković regényeiben ezt a kettősséget. Vuk recenziója után Vidaković a regényekben egyre kevésbé fektet hangsúlyt a történelmiségre, és egyre többet az autentikus erkölcsi tartalomra. Vidaković ki is emeli, hogy művei elsősorban tanmesék, ahol az erkölcsi tanúság a regény formájában jelenik meg.

Nikolić szavai szerint: „*Vuk és Vidaković azonosulnak abbéli elvárásukban, hogy a regény fő célja a morális értékek közvetítése, de kibékíthetetlenül különböznek abban, mit is jelent ez a morál, így aztán kölcsönösen az erkölcsstelen morális tanítót látják egymásban*” (NIKOLIĆ 2007: 494).

BIBLIOGRÁFIA

- DAMJANOV Sava, 2016: *Vidaković moderniji od Vuka*. Beograd: Polja, 57–58.
- DERETIĆ Jovan, 1980: *Vidaković i rani srpski roman*. Novi Sad: Matica srpska.
- –, 2013: *Istorija srpske književnosti*. Beograd: Sezam book.
- KAŠIĆ Jovan, 1968: *Jezik Milovana Vidakovića*. Beograd: Filozofski fakultet.
- NIKOLIĆ Nenad, 2007: *Polemika Vuka i Vidakovića, Zbornik Matice srpske zaknjiževnost i jezik*. Knjiga 55, Sveska 3. Novi Sad: Matica srpska.
- POPOVIĆ Pavle, 2000: *Milovan Vidaković*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- SKERLIĆ Jovan, 2006: *Istorija nove srpske književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- ŽIVKOVIĆ Dragiša, 1957: *Počeci srpske književne kritike*. Beograd: Rad.